

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО**

Кафедра економіки та менеджменту

Гуль І.Г

ЛЕКЦІЯ № 5

**РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ
УКРАЇНИ**

з навчальної дисципліни
«РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА»
для студентів спеціальності 073 „Менеджмент”

«ЗАТВЕРДЖЕНО»
на засіданні кафедри економіки
та менеджменту
«__» _____ 202__ р. протокол №__
Зав. каф. _____ Н.Ф. Павленчик

Тема 5. РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

План

- 5.1. Сутність природно-ресурсного потенціалу та його структура
- 5.2. Кількісна і якісна оцінка природних ресурсів та природних умов
- 5.3. Демографічний потенціал України та його регіональні особливості
- 5.4. Трудоресурсний потенціал та ринок праці в Україні

5.1. Сутність природно-ресурсного потенціалу та його структура

Природно-ресурсний потенціал (ПРП) - важливий фактор розміщення продуктивних сил, який включає *природні ресурси* і *природні умови*.

Під **природними ресурсами** розуміють тіла й сили природи, які за певного рівня розвитку продуктивних сил можуть бути використані для задоволення потреб людського суспільства, зокрема виробництва матеріальних благ і надання послуг.

Природні умови - це тіла й сили природи, які мають істотне значення для життя і діяльності суспільства, але не беруть безпосередньої участі у виробничій і невиробничій діяльності людей.

Такий поділ є до певної міри умовним, оскільки окремі компоненти можуть виступати і як ресурси, і як умови. До основних характеристик природно-ресурсного потенціалу відносять: *географічне положення, кліматичні умови, особливості рельєфу та розміщення ресурсного потенціалу*.

Розрізняють такі структури природно-ресурсного потенціалу:

- **компонентна** структура характеризує внутрішньо- та міжвидові співвідношення природних ресурсів (земельних, водних, лісових тощо);

- **територіальна** структура – це різні форми просторової дислокації природно-ресурсних комплексів;

- **організаційна** структура характеризує можливості відтворення та ефективної експлуатації природних ресурсів;

- **функціональна** структура природно-ресурсного потенціалу відображає вплив природних ресурсів на формування спеціалізації територій та певних господарських комплексів.

Природно-ресурсний потенціал є багатокomпонентним. Виділяють такі його складові: *мінеральні, земельні, водні, лісові, біологічні, рекреаційні, кліматичні та космічні* ресурси.

За ознакою вичерпності природні ресурси поділяються на групи:

- *невичерпні* (сонячна енергія, енергія води, вітру тощо);
- *вичерпні відновлювані* (грунтовий покрив, водні та лісові ресурси, лікувальні грязі, рослинне паливо тощо);
- *вичерпні невідновлювані* (мінеральна сировина, природні будівельні матеріали та ін.).

В основі економічної класифікації природних ресурсів лежить їх поділ на ресурси виробничого й невиробничого, промислового й сільськогосподарського, галузевого й міжгалузевого, одноцільового та багатоцільового призначення.

5.2. Кількісна і якісна оцінка природних ресурсів та природних умов

Використання в економічній системі природних ресурсів вимагає їх адекватної оцінки. Існує два основних види оцінки природних ресурсів: *технологічна (виробнича)* та *економічна*.

Технологічна оцінка природних ресурсів - виявляє ступінь придатності ресурсів до того чи іншого виду людської діяльності з урахуванням сучасної або перспективної технології їх використання. Нерідко технологічна оцінка виражається в балах та категоріях. Вона здійснюється, як правило, перед економічною.

Економічна оцінка природних ресурсів - необхідний етап для забезпечення їх ефективного використання. Визначилися дві групи економічних оцінок:

- I група - характеризує економічні результати використання природних ресурсів;

- II група - характеризує економічні наслідки дії на навколишнє природне середовище (переважно це економічні втрати від забруднення чи порушення природного середовища).

Для розміщення галузей народного господарства велике значення мають кількісні параметри певного виду ресурсу. За народногосподарським значенням запаси корисних копалин поділяють на такі групи:

- *балансові*, використання яких економічно вигідне, тобто вони відповідають промисловим вимогам за якістю сировини і гірничо-технічними умовами експлуатації;

- *позабалансові*, які при наявному рівні технології експлуатувати економічно не вигідно.

Виділяють **три концепції економічної оцінки природних ресурсів:**

1. Затратна концепція - визначається за критерієм витрат на освоєння і використання нових ресурсів. Ресурси природи, які залучаються в господарський обіг, акумулюють суспільну працю, яка переноситься на виробництво продукції.

2. Рентна концепція – визначається за критерієм народногосподарського ефекту (ренти). Основа утворення ренти - якісні відмінності природних ресурсів. Економічною основою її існування - як відомо з теорії рентних відносин, є монополія держави на експлуатацію кращих за якістю природних ресурсів.

3. Відтворювальний підхід - поєднує цільову спрямованість і технологічну послідовність переробки сировинних матеріалів. Характерними для нього є відтворювана цілісність на всіх стадіях (виробництво, розподіл, обмін, споживання) та об'єднання підприємств і організацій виробничої та невиробничої сфер господарства.

Ресурсозбереження - це прогресивний напрям використання природно-ресурсного потенціалу, що забезпечує економію природних ресурсів та зростання виробництва продукції при тій самій кількості використаної сировини, палива, основних і допоміжних матеріалів.

Основні стратегічні напрями ресурсозбереження можуть бути зведені до таких:

- комплексне використання мінерально-сировинних і паливних ресурсів;
- впровадження ресурсозберігаючої техніки і технології;
- широке використання в галузях переробної промисловості вторинної сировини; стабілізація земельного фонду, відновлення родючості землі, рекультивація відпрацьованих кар'єрів тощо;
- ефективне регулювання лісокористування, підтримання продуктивності лісів, активне лісовідновлення;
- збереження рекреаційних ресурсів при розміщенні нових промислових об'єктів.

Одним з вагомих компонентів ресурсозбереження є вторинний ресурсний потенціал. Важливим пріоритетом є підвищення ефективності енергозбереження у зв'язку з тим, що Україна належить до енергодефіцитних країн і за рахунок власних джерел задовольняє свої потреби в паливно-енергетичних ресурсах менш ніж на 50%.

В цілому комплексний розвиток усіх напрямів ресурсозбереження дасть змогу сформуванню нову ідеологію господарювання, що базується на економному використанні наявної ресурсної бази, оптимальному співвідношенні первинних і вторинних ресурсів та маловідходному виробничому циклі.

5.3. Демографічний потенціал України та його регіональні особливості

Населення – історично складена і безперервно відтворювальна сукупність людей, яка проживає на певній території.

Наявне населення – люди, які перебувають на території країни (регіону) незалежно від місця їх постійного проживання.

Постійне населення – сукупність людей, які постійно проживають в країні (регіоні) незалежно від того, де вони перебувають у момент спостереження.

Головні характеристики демографічного потенціалу території:

- чисельність населення та його динаміка;
- щільність населення;
- статевовікова група;
- національний склад населення;
- механічний рух населення (міграція).

Внутрішні міграції – це рух населення між різними регіонами всередині країни. Вони не впливають на загальну кількість населення країни, а тільки на його розподіл між регіонами.

Зовнішні міграції (за межі держави) поділяють на *еміграцію* та *імміграцію*. **Еміграція** (виїзд за межі країни) має переважно соціально-економічні причини. **Імміграція** – це в'їзд людей з інших країн.

Основні показники руху населення:

1. Абсолютні:

- **Природний приріст** – різниця між кількістю народжених і померлих у певний проміжок часу;
- **Сальдо міграції** – різниця між прибулими в регіон (країну) і вибулими з нього.
- **Загальне збільшення населення** – сума народжених у регіоні та тих, хто вибув з нього за певний проміжок часу;
- **Загальне зменшення населення** – сума кількості померлих та тих, хто вибув з нього за певний проміжок часу;
- **Загальна динаміка населення** – сума показників загального збільшення та зменшення, або природного приросту, та сальдо міграції населення регіону.

2. Відносні:

- **Коефіцієнт народжуваності на 1000 жителів** – відношення кількості народжених до чисельності населення помножене на 1000.
- **Коефіцієнт смертності на 1000 жителів** – відношення кількості померлих до чисельності населення помножене на 1000.

- **Коефіцієнт природного приросту** – різниця між кількістю народжених та кількістю померлих.

Показники народжуваності та смертності помітно відрізняються в різних областях України.

За цим критерієм їх можна поділити на три групи:

- *області Західноукраїнського регіону*, в яких дещо більша народжуваність і дещо менша смертність населення, ніж у середньому по Україні;

- *області Південного регіону* з вищими за середньо українські показниками народжуваності та смертності;

- *області Східного регіону* з нижчими за середньо українські показниками народжуваності та вищими показниками смертності.

Старіння населення - зсув розподілу населення за віком у бік старшого віку.

Розрізняють два типи старіння населення:

- *старіння «знизу»*, що є результатом зниження народжуваності;

- *старіння «зверху»*, що є результатом збільшення середньої очікуваної тривалості життя, зменшення смертності в старших вікових групах за умови низької народжуваності.

Основні причини старіння населення

- зростання питомої ваги осіб старших вікових груп;

- досягнення успіхів у охороні здоров'я та відповідне зменшення смертності населення і зростання середньої тривалості життя;

- збереження народжуваності на рівні, що не забезпечує навіть простого відтворення поколінь;

- високий рівень смертності населення від нещасних випадків, отруєння, травм і т.д.;

- вплив міграційного обміну населення, який сприяє збільшенню питомої ваги молоді у складі населення країн, які виконують функцію донорів робочої сили.

5.4. Трудоресурсний потенціал та ринок праці в Україні

Трудоресурсний потенціал – система, що має просторову і часову орієнтацію, елементами якої виступають трудові ресурси з урахуванням усієї сукупності їхніх кількісних та якісних характеристик, зайнятості і робочих місць.

Трудові ресурси - це частина працездатного населення, яка володіє фізичними й розумовими здібностями і знаннями, необхідними для здійснення корисної діяльності.

Все населення залежно від віку поділяється на:

- осіб молодших працездатного віку (від народження до 16 років включно);
- осіб працездатного (робочого) віку (в Україні: жінки та чоловіки - від 16 до 59 років включно);
- осіб старших працездатного віку, по досягненні якого встановлюється пенсія за віком (в Україні: жінки - з 55, чоловіки - з 60 років). Особи мають право на призначення пенсії за віком після досягнення віку 60 років та наявності страхового стажу не менше 15 років. **Страховий стаж** - період (строк), протягом якого особа підлягає загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню та за який щомісяця сплачені страхові внески в сумі не меншій, ніж мінімальний страховий внесок.

Залежно від здатності працювати розрізняють: *працездатних* і *непрацездатних* осіб. Непрацездатні особи в працездатному віці - це інваліди 1-ї та 2-ї груп. Працездатні особи в непрацездатному віці - це підлітки і працюючі пенсіонери за віком.

До трудових ресурсів належать:

- населення в працездатному віці, крім непрацюючих інвалідів 1-ї і 2-ї груп та непрацюючих осіб, які одержують пенсію на пільгових умовах (жінки, що народили п'ять і більше дітей і виховують їх до восьми років, а також особи, які вийшли на пенсію раніше у зв'язку з важкими й шкідливими умовами праці);
- працюючі особи пенсійного віку;
- працюючі особи віком до 16 років.

Згідно з українським законодавством на роботу можна приймати у вільний від навчання час на неповний робочий день учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів у разі досягнення ними 15-річного віку за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, за умови виконання легкої праці.

Відповідно до рекомендацій МОП (міжнародна організація праці) все населення поділяється на *економічно активне* й *економічно неактивне*.

Економічно активне населення - це частина населення, яка пропонує свою працю для виробництва товарів і надання різноманітних послуг. Кількісно ця група населення складається із зайнятих із безробітних, які на даний момент не мають роботи, але бажають її одержати.

Економічно неактивне населення - це та частина населення, яка не входить до складу ресурсів праці. До них належать:

- учні, студенти, курсанти, які навчаються в денних навчальних закладах;
- особи, які одержують пенсію за віком або на пільгових умовах;
- особи, які одержують пенсію у зв'язку з інвалідністю;
- особи, зайняті веденням домашнього господарства, доглядом за дітьми, хворими родичами;
- особи, які не можуть знайти роботу, припинили її пошук, вичерпавши всі можливості, проте вони можуть і готові працювати;
- інші особи, яким немає необхідності працювати незалежно від джерела доходу.

Зайнятість населення – сукупність соціально-економічних відносин між людьми з приводу забезпечення працездатного населення робочими місцями, формування розподілу і перерозподілу трудових ресурсів з метою його участі у суспільно-корисній діяльності і забезпеченні розширеного відтворення робочої сили.

Види зайнятості:

1. За формами організації робочого дня:

- *повна* – зайнятість протягом повного робочого дня, тижня, року, яка приносить дохід в нормальних для даного регіону розмірах;

- *неповна* – зайнятість протягом неповного робочого дня або з неповною оплатою;

2. За статусом діяльності:

- *первинна* (основна) – зайнятість на основному місці роботи, де робітник отримує дохід, де знаходиться трудова книжка;

- *вторинна* – добровільна додаткова постійна або тимчасова діяльність людей, які мають основну роботу;

3. За характером організації робочих місць:

- *стандартна* - характеризується роботою у виробничому приміщенні роботодавця; стандартним навантаженням протягом дня, тижня, року; наявністю стабільного робочого місця, чітко визначеним часом початку та закінчення робочого дня; законодавчо встановленою тривалістю робочого дня (тижня, року).

- *нестандартна* (альтернативна) зайнятість - це трудова діяльність, яка не відповідає стандартним правилам.

4. За стабільністю трудової діяльності:

- *постійна* - це зайнятість з відносно стабільним місцем роботи;

- *тимчасова* - це зайнятість з тимчасовим, епізодичним, сезонним характером роботи;

5. За формами правового регулювання використання робочої сили:

- *регламентована зайнятість* - це діяльність, яка відбувається у межах закону.

- *нерегламентована зайнятість* - це діяльність, яка відбувається без укладання трудового договору, не враховується держстатистикою, без оплати податків.

Безробіття – соціально-економічне явище, за якого частина економічно активного населення не може знайти роботу і залишається тимчасово незайнятою.

Види безробіття:

1. *Фрикційне безробіття* – викликане пошуком більш вигідного ніж перше місця роботи, пов'язане з переїздом чи сезонним характером роботи (короткострокове, неминуче);

2. *Структурне безробіття* – виникає в результаті НТП, що викликає зміну попиту на працівників деяких професій (триваліший тип безробіття, адже потрібен час на перепідготовку, перекваліфікацію);

3. *Циклічне безробіття* – зумовлене зниженням сукупного попиту на робочу силу в період економічного спаду.

Трудоресурсна ситуація – характеризує рівень забезпечення ресурсами праці сфери матеріального і нематеріального виробництва певної території.

Види трудоресурсної ситуації:

- *Трудодефіцитні регіони* – недостатня кількість трудових ресурсів внаслідок природного скорочення або міграції;

- *Трудонадлишкові регіони* – перевищення чисельності трудових ресурсів над кількістю робочих місць;

- *Трудоврівноважні регіони* – відповідність між наявними трудовими ресурсами і робочими місцями.

Сучасні тенденції українського ринку праці:

- збереження низького рівня попиту на робочу силу в усіх секторах економіки;

- перевищення пропозиції робочої сили над попитом в усіх регіонах України;

- поширення нерегламентованої зайнятості;

- невисока місткість ринку;

- значна питома вага офіційно зареєстрованих осіб з високим рівнем професійно-кваліфікаційної підготовки.